

$$D_{x2} = 0,2 \cdot (830 - 1311)^2 + 0,3 \cdot (1550 - 1311)^2 + 0,2 \cdot (3400 - 1311)^2 = 936192,7 \text{ грн.}$$

Розраховуємо значення середньоквадратичного відхилення [6, с.144]:

$$S_x = \sqrt{D_x}, \quad (3)$$

де: s_x – середньоквадратичне відхилення; $s_{x1} = 838,4$ грн.; $s_{x2} = 967,6$ грн.

Параметр s_x найчастіше використовується як абсолютна міра ризику: чим більше його значення, тим і більший ризик.

Визначаємо коефіцієнт варіації, який показує, яку відносну частку становить ризик від очікуваного параметру [4, с. 44]:

$$V' = s_x / M_x, \quad (4)$$

де V' – коефіцієнт варіації:

$$V'_1 = 838,4 / 1806 = 0,46;$$

$$V'_2 = 967,6 / 1311 = 0,74.$$

Відносна частка ризику першого і другого проектів відповідно становить 46 і 74 %. При виборі інвестиційного проекту серед двох і більше запропонованих проектів обирається проект з найменшим ступенем ризику. Отже, із обчислених коефіцієнтів варіації двох запропонованих проектів бачимо, що інвестору найкраще обрати 1-й проект, тому що ризик є найменшим, а саме 46 %.

Чим менший ступінь ризику інвестиційного проекту, тим він є привабливішим для інвестора, оскільки інвестиційні ризики загрожують зменшенням прибутків порівняно з можливими або призводять, іноді, навіть до збитків. Саме тому інвестори в умовах економічної невизначеності, в яких змушені діяти, обов'язково повинні враховувати вплив інвестиційних ризиків на підприємницьку діяльність.

Література

1. Алексєнко Л. Ризики в інвестиційній діяльності підприємства// Вісник Тернопільської академії народного господарства, № 10. – 1999 р.
2. Гладкова О. Дослідження інвестиційної діяльності торгового підприємства в Україні// Торгівля і ринок України: Темат. зб. наук. праць. – Донецьк, 1999, вип. 9, т.2.
3. Економічна енциклопедія; у трьох томах. Т1/Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: "Академія", 2000. – 814 с.
4. Єлейно Я.І., Єлейно О.І., Раєвський К.Є. Інвестиції, ризик, прогноз. – Львів: Львівський банківський ін-т Нац. Банку України, 2000. – 176 с.
5. Статистичний щорічник України за 2004 рік/ За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Вид-во "Консультант". – 631 с.
6. Сулим М.В. Економічний ризик та методи його вимірювання: Навч. посібник. – Львів: Вид-во ЛКА, 2003. – 196 с.
7. www.ukrstat.com.ua.

УДК 338.242

П.Ю. Лазур – Львівський кооперативний коледж економіки і права

ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ФЕНОМЕНА ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО НАУКОВО-ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Визначено основні етапи історичної еволюції ін-ту підприємництва та їх віддзеркалення в економічних доктринах. Окреслено стан та перспективи осмислення цієї проблеми у сучасній українській економічній науці.

The historical evolution of phenomenon enterprise and its science economical interpretations

It is appointed the general periods of the historical evolution of the institute of enterprise and its mirror in economical doctrines. The status and perspectives of comprehension this problem in modern Ukrainian economical science have been outlined.

Важливою умовою функціонування ринкової економіки є наявність і взаємодія великих, середніх і малих підприємств, їх оптимальне співвідношення. Мале і середнє підприємництво (МСП) – це невід'ємна складова будь-якої господарської системи, без чого економіка і суспільство загалом не можуть не тільки розвиватися, а й існувати. У секторі малого і середнього підприємництва створюється і функціонує значна частка національних ресурсів, що є його живильним середовищем.

Підприємництво як складний економічний і соціальний феномен пройшло великий шлях історичного розвитку, відбиваючи на кожному етапі характерні риси відповідної епохи. У давні та середні віки основним напрямом підприємницької ініціативи було купецтво і мореплавання. З переходом від натурального господарства до товарного виробництва, спочатку мануфактурного, а потім індустріального, основною сферою підприємницької ініціативи поступово стає матеріальне виробництво.

Р. Кантільйон розглядав підприємництво як особливу економічну функцію, важливою рисою якої є ризик (рис. 1). У перших своїх теоретичних дослідженнях підприємницької діяльності Р. Кантільйон дав визначення підприємцю як людині, яка за певну ціну купує засоби виробництва, щоб виготовити продукцію і продати її з метою одержання доходів [1, с. 29,31].

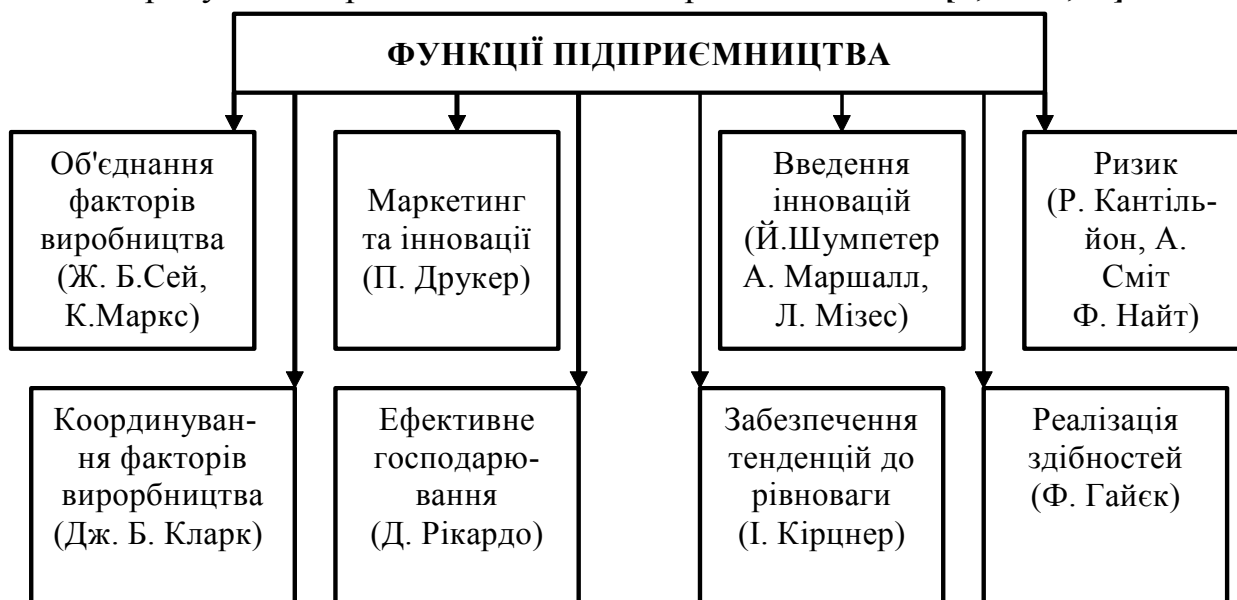

Рис. 1. Функції підприємництва у концепціях видатних економістів

Класики політекономії А. Сміт і Д. Рікардо розглядали підприємницьку діяльність лише у контексті дії ринкового механізму саморегулювання. Однак поглиблене дослідження нових економічних відносин змушувало аналізувати розвиток економіки як кругообіг. А. Сміт, характеризуючи роль під-

приємництва, відзначив, що підприємництво, переслідуючи свої власні інтереси, часто служить інтересам суспільства. Підприємця він трактував як власника, який пов'язує підприємницьку діяльність, передусім, із власним інтересом (особистим збагаченням), у процесі реалізації якого він сприяє найефективнішому задоволенню потреб суспільства. У праці "Дослідження про природу та причини багатства народів" А. Сміт характеризував підприємця як власника капіталу, який заради реалізації певної комерційної ідеї та одержання прибутку, йде на ризик. Підприємець сам планує і організовує виробництво, реалізовує вигоди, пов'язані з поділом праці, розпоряджається результатами виробничої діяльності.

Д. Рікардо вважав, що підприємець є лише інвестором, тобто звичайним капіталістом, а його діяльність є обов'язковим елементом ефективного господарювання. Д. Рікардо писав: "Капіталіст, який шукає прибуткового застосування для своїх засобів, природно, буде брати до уваги всі переваги одного заняття перед іншим. Тому він може поступитися частиною свого грошового прибутку заради правильності розміщення, охайності, легкості або інших дійсних або уявних вигод, якими одне заняття відрізняється від другого" [2, с. 82].

Ж.Б. Сей зараховував до функцій підприємця поєднання факторів виробництва – капіталу та праці. Загалом він відзначав підприємця як економічного агента, який комбінує фактори виробництва. Сей визнавав активну роль підприємців у створенні продукту. Він вважав, що підприємець повинен володіти такими якостями, як здоровий глузд, знання людей, вміння правильно оцінювати важливість продукту, володіти талантом управління тощо. Сей визначав підприємництво як оперування трьома факторами виробництва – їх вилучення там, де вони дають малий дохід; переміщення; нова комбінація в іншому місці, де вони даватимуть більший дохід. Його визначення можна застосувати до будь-якої галузі або сфери діяльності: торгівлі, промисловості, кредитування тощо [3, с. 55-57]. Не випадково сьогодні будь-яке теоретичне дослідження підприємництва не може обійтись без посилання на Сея.

Ф. Найт глибоко дослідив такі категорії, як ризик і невизначеність, підкреслюючи різницю між ними. Ризик, за Ф. Найтом, це об'єктивна вірогідність того, що те чи інше явище відбудеться і може бути визначене кількісно. Поряд з тим, невизначеність означає, що дохід, можливо, буде отриманий, однак вірогідність такої події неможливо виміряти і підрахувати [4, с. 225].

Найт ототожнює підприємництво з управлінням і відповідальністю. На його думку, підприємець – це управляючий, який несе відповідальність за всі доходи і витрати, і тим самим залежить від невизначеності [4, с. 276]. Прибуток підприємця є винагородою за прийняття ним на себе "нестрахуючого ризику" [4, с. 11]. Вагомим внеском Д. Найта в теорію вільного підприємництва є повне і детальне вивчення ролі підприємця – цієї загальновизнаної "центральної фігури" – і сил, які визначають розмір, яку він отримує за його специфічну функцію [5, с. 14].

Вільне підприємництво, за Найтом, це передусім спеціалізація функції адаптації підприємця до невизначеності, яка веде до об'єднання виробників у великі групи, що, своєю чергою, вимагає концентрації управління.

Нове усвідомлення ролі ін-ту підприємництва розпочалося на рубежі XIX і XX ст., коли дослідники змінили уявлення про підприємця, збагнувши значення творчих новаторських засад його виду діяльності для економічного зростання. Розвиток системи кредитних відносин остаточно роз'єднав поняття "власник" і "підприємець" у провідних сферах індустріального суспільства. А. Маршалл першим додав до трьох класичних факторів виробництва (землі, капіталу, праці) четвертий – організацію (або згодом підприємницький хист). Особливо було підкреслено активну роль самого підприємця, інноваційну спрямованість його діяльності, застосування нових машин і технологічних процесів. А. Маршалл ототожнював підприємництво з менеджментом. Він наголошував на інноваційному компоненті та активній ролі самого підприємця у застосуванні нових машин і технологічних процесів. А. Маршалл вважав, що підприємництво служить для задоволення людських потреб, він характеризував підприємця та бізнесмена як людей, які "ризикують" або "беруть на себе ризик", "з'єднують необхідний для підприємства капітал та працю" або "конструюють" загальний план підприємства та контролюють його. А. Маршалл розглядав бізнесменів, з одного боку, як висококваліфікованих людей, а з іншого – як посередників між робітниками фізичної праці та споживачами [4, с. 375, 377].

Подібне розширене тлумачення суті підприємництва та функцій підприємця характерне також для Дж. Кларка. У своїй праці "Розподіл багатства" він наголошував на такій функції підприємця, як координування факторів виробництва. Він писав: "Цю чисто координуючу роботу ми назвемо функцією підприємця і винагороду за неї ми назвемо прибутком. Функція ця сама по собі не пов'язана ні з працею, ні з власністю на капітал; вона цілком полягає у встановленні і підтримці виробничих відносин між цими факторами виробництва". Іншими словами, вільна конкуренція прагне дати праці те, що створюється працею, власнику капіталу – те, що створюється капіталом, а підприємцям – те, що створюється функцією координування [6, с. 10-11].

Своєрідно трактував роль підприємця К. Маркс, який пов'язував його з глибинними підвалинами капіталістичного способу виробництва – відносинами власності. Дослідження руху позичкового капіталу, коли власність і капітал "цілком відокремлюється від функції у дійсному процесі відтворення" [7, с. 446], дозволили визначити відмінності привласнення у процесі розвитку економічних відносин. Грошовий капіталіст привласнює відсотки на підставі того, що він є власником певної суми грошей, а функціонуючий капіталіст (підприємець) здійснює привласнення у формі підприємницького доходу.

Особливе місце в розробці теорії підприємництва мають праці австро-американського економіста Й. Шумпетера. Він вбачав підприємницьку діяльність у здійсненні нових комбінацій факторів виробництва чи обігу, а також у різноманітних інноваційних процесах, спрямованих на досягнення вищих результатів виробничо-господарської діяльності. У центр своєї теорії економічного розвитку Й. Шумпетер поставив підприємця, в якому втілені принципово нові підприємницькі риси, що стали рушієм економічного й науково-технічного прогресу в XX ст. На думку Шумпетера, зміст підприємництва розкривається в таких основних його функціях: реформування і докорінна перебудова вироб-

ництва через здійснення нових комбінацій у техніці і технології, створення нових товарів, освоєння нових ринків, джерел сировини; підприємництво є функцією будь-якої економічної системи, виконання якої необхідно поєднати з науковими розробками, маркетингом та іншими функціями; виконання функцій підприємництва залежить від господарсько-політичного середовища, яке визначає його можливості, види мотивацію. На думку цього вченого, підприємництво не є професією, а підприємці утворюють особливий клас тільки в тому розумінні, якщо дослідник може при класифікації виділити їх в окрему групу [8, с. 169]. Зрозуміло, підприємці є господарськими суб'єктами. Однак у ті часи було важко робити різницю між капіталістом і підприємцем. Підприємництво у шумпетеріанській системі розкриває кругообіг, із рівноваги створює нерівновагу або "порушує рівновагу" [9, с. 183]. Для Шумпетера підприємництво є передусім іскрою запалювання економічного прогресу.

Неординарні роздуми щодо підприємництва притаманні американському економісту П. Друкеру, який стверджував, що основу підприємництва становить не будь-яка форма бізнесу, а різні інновації як реалізація нових комбінацій виробничих факторів щодо створення нових видів товарів та послуг і нових технологій, використання з цією метою нових ресурсів, джерел і форм фінансування, освоєння організаційних та управлінських нововведень, а також проникнення на нові ринки збуту, нові галузі та сектори економіки. Основними мотивами підприємницької діяльності, за Друкером, є привласнення грошей (підприємницького доходу), здобуття влади, визнання, допитливості, прагнення по-новому розподілити та використати рідкісні ресурси, створити нові цінності. П. Друкер писав, що "для того, щоб створити підприємство, яке б сприймалося як повноцінне функціонуюче підприємство, повинна бути включена оцінка виконання інноваційних заходів. Підприємництво стає конкретно діючим тоді, коли може бути виміряний та оцінений результат нововведень" [10, с. 209, 211, 213]. На думку П. Друкера, ефективністю підприємництва є порівняння загальної ефективності інноваційних заходів із відповідними цілями і досягнутими показниками ринку та результатами всієї виробничо-господарської діяльності підприємництва.

П. Друкер вважав, що будь-якому підприємству притаманні дві основні функції – це маркетинг та інновації. Він стверджував, що маркетинг – це відособлена, унікальна функція підприємства [11, с. 50]. Друга функція – це інновація, тобто пропозиція більш якісних, дешевих товарів, робіт та послуг. Підприємництво виступає специфічним елементом економічного зростання, розширення та змін [11, с. 51]. За його словами, підприємству зовсім не обов'язково ставати більшим, але необхідно ставати кращим. Бізнес, на його думку, створюється та керується людьми, а не "економічними факторами" [11, с. 47]. Для того, щоб з'ясувати що таке бізнес, необхідно визначити його мету і ця мета повинна знаходитися за межами самого бізнесу. Існує єдине визначення мети бізнесу – створити споживача. Сутність бізнесу визначає не виробник, а його споживач [11, с. 49].

Дещо інакше розглядав суть підприємництва Ф.А. Гайєк, який визначав у підприємницькій діяльності два основні фактори: організаційно-госпо-

дарську новизну у суспільному виробництві й економічну підприємницьку свободу. Він пов'язував підприємництво передусім з економічною свободою, яка дала змогу людині раціонально використовувати свої здібності, знання, інформацію і доходи. За словами Ф.А. Гайєка, "свобода підприємництва відкрила дорогу для використання нових знань, все стало можливим, тільки б знайшовся підприємець, який готовий діяти на свій страх і ризик, вкладаючи свої кошти в ті чи інші задуми. Лише з цієї миті починається інтенсивний розвиток індивідуалізму, усвідомлення принципу свободи всіма суспільними класами та систематичне поширення ідеології підприємництва" [12, с. 20].

Представник новоавстрійської школи Л. Мізес ініціював нову хвилю досліджень теорії та практики підприємництва [13, с. 239-242, 270-280]. На його думку, ринковий процес неможливо відділити від механізму конкуренції, в центрі якої – як процесу пошуку нового, що супроводжується невизначеністю результатів, – стоїть підприємець. Л. Мізес писав: "Підприємець – це людина, дії якої орієнтуються на зміни ринкової інформації" [13, с. 240]. За Л. Мізесом, підприємницька функція полягає у визначенні сфер застосування факторів виробництва. Підприємець, на його думку, це людина, яка знаходить цим факторам виробництва застосування. При цьому, ним керує виключно інтерес отримання прибутку та придбання матеріальних благ. Але він може обійти закони ринку. Підприємець може досягти максимального ефекту шляхом найкращого обслуговування споживачів, при цьому його прибуток залежатиме від підтримки його споживачами. Про підприємця Л. Мізес писав: "Підприємець – це завжди спекулянт. Це людина, яка має справу з невизначеними обставинами майбутнього. Успіх підприємця чи невдача залежать від точності передбачування невизначених подій. Якщо він не зможе зрозуміти, чого слід очікувати, то він приречений. Єдиним джерелом, з якого виникає підприємницький дохід, є його здатність краще, ніж інші, прогнозувати майбутній попит споживачів" [13, с. 274].

До найцікавіших сучасних представників австрійського підходу до проблеми підприємництва належить учень Л. Мізеса І. Кірцнер. За його теорією, основна роль підприємця – досягти такого регулювання системи, здійснити таку її підготовку, яка б забезпечила рух ринків до стану рівноваги. І. Кірцнер писав: "Саме підприємницька уважність до непомічених можливостей створює тенденцію до рівномірного кругообігу рівноваги" [14, с. 87]. Кірцнер наголошував: "Я наполягатиму на тому, що незважаючи на низку дуже глибоких робіт справжня роль підприємця у ринковій системі не представлена у правильному ракурсі або з належним визнанням його як рушійної сили всього ринкового процесу" [14, с. 17].

Американські вчені Е. Дж. Долан та Д. Ліндсей під підприємництвом розуміють процес пошуку нових можливостей, використання нових технологій, і нових сфер вкладання капіталу, подолання старих стереотипів та меж [15, с. 13]. Кемпбелл Р. Макконнелл і Стенлі Л. Брю підприємництво розглядають як здатність людини організовувати певне поєднання інших ресурсів для виробництва продукту, ухвалювати послідовні нешаблонні рішення, здійснювати інновації та йти на ризик [16, с. 629].

Аналіз зарубіжної економічної літератури дає змогу виділити головні чотири етапи розвитку процесу наукового осмислення підприємництва [17, с. 35-36]. Перший етап припадає на XVIII ст., в ньому зосереджена увага на ризику, під який підпадає підприємець у процесі діяльності (Р. Кантільйон, Ф. Найт). Другий етап у науковому осмисленні підприємництва пов'язаний із виділенням інноваційності як основної характерної риси (Й. Шумпетер). Третій етап характеризується дослідженням поліфункціональної моделі підприємництва і детальним вивченням особистих якостей підприємця (Л. Мізес, Ф. Гайек, І. Кірцнер). Четвертий етап розвитку підприємництва пов'язують з перенесенням акценту на управлінський аспект в аналізі дій підприємця (Е. Дж. Долан, Д. Ліндсей, Кемпбелл Р. Макконнелл, Стенлі Л. Брю).

Переймаючи цивілізаційний досвід аналізу і узагальнень підприємництва, сучасні українські дослідники висувують власні інтерпретації цього феномена. З'являються нові визначення як в економічній, так і в юридичній літературі, і дуже часто вони мають істотні розбіжності. У деяких науковців на перший план при визначенні поняття "підприємництво" виходить прагнення отримати прибуток (В.Я. Бобров, А.Б. Крутик, А.Л. Піменова) [18, с. 20]; у інших – інноваційний та нестандартний підхід до вирішення справ (С. Дзюбик, О. Ривак, В.Г. Мединський, Л.Г. Шаршукова) [19, с. 22]; у третіх – ризиковий характер підприємницької діяльності (В.П. Мельничук, В.Ф. Онищенко) [20].

Оригінальним є науковий доробок О.С. Вербової, що вперше робить спробу науково осмислити феномен національного приватного підприємництва в умовах міжвоєнної Польщі у монографії "Західноукраїнське приватне підприємництво міжвоєнного часу" [21].

Ми вважаємо, що поняття "підприємництво" найкраще характеризується сукупністю його якісних ознак, таких як: ініціативність та самостійність, ризикованість, творчий та інноваційний характер, систематичність, цільове спрямування на отримання прибутку, юридична та соціальна відповідальність.

Юридичне визначення поняття "підприємництво" знайшло своє відображення у Законі України "Про підприємництво" від 7.02.91 р. № 698-XII. Згідно із Законом: "Підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством" [22].

На нашу думку, у розробці наукового визначення поняття "малого і середнього підприємництва" не можна орієнтуватися лише на існуючу законодавчу дефініцію, а необхідно оцінювати адекватність законодавчо закріпленого поняття існуючим відношенням та національній традиції і прогнозувати перспективи його розвитку, тобто творити поняття з метою вдосконалення законодавства та вироблення адресного і дієвого механізму підтримки і стимулювання діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Література

1. **List Friedrich.** Das nationale system der politischen okonomie. Kyklos-Vergal basel., J. C.B. Mohr (Paul Siebek). – Tubingen., 1959. – 368 s.
2. **Рикардо Д.** Начала политической экономии и налогового обложения// Соч, т. 1. – С. 82-105.
3. **Сей Жан-Батист.** Трактат по политической экономии. – М.: Дело, 2000. – 232 с.
4. **Найт Ф.Х.** Риск и прибыль. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
5. **Національна безпека України 1994-1996 р. р.:** Наук. доп. НІДС. – К.: РНБІОУ; НІДС, 1997. – 324 с.
6. **Кларк Дж. Б.** Распределение богатства. – М.: Гелиос АРВ, 2000. – 368 с.
7. **Маркс К., Энгельс Ф.** Твори. – К.: Держполітвидав УРСР, 1963, т. 25. Ч.І. – 507 с.
8. **Шумпетер И.** Теория экономического развития – М.: Прогресс, 1992. – 230 с.
9. **Шумпетер И.** Капитализм, социализм и демократия – М.: Экономика, 1995. – 528 с.
10. **Друкер П.Ф.** Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы. – М., 1992. – 349 с.
11. **Друкер П.Ф.** Практика менеджмента. – М.: Вильямс, 2000. – 398 с.
12. **Хайек Ф.А.** Дорога к рабству. – М.: Экономика, 1992. – 175 с.
13. **Мизес Л.** Человеческая деятельность: Трактат по политической теории. – М.: ОАО НПО Экономика, 2000. – 878 с.
14. **Кирицнер И.** Конкуренция и предпринимательство. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 239 с.
15. **Долан Э. Дж., Линдсей Д.** Рынок: микроэкономическая модель. – СПб., 1992. – 486 с.
16. **Макконнелл К.Р., Брю С.Л.** Аналітична економія: принципи проблеми і політика. – Львів: Просвіта, 1999. – Ч. 2. – 650 с.
17. **Реверчук С.К., Лазур П.Ю., Карбовник С.М.** Малий і середній бізнес у зовнішній торгівлі України: основи, механізми і перспективи. – Львів: Тріада Плюс, 2002. – 293 с.
18. **Бобров В.Я.** Основы рыночной экономики. – К.: Либідь, 1995. – 328 с.
19. **Дзюбик С., Ривак О.** Основы экономической теории. – К.: Основы, 1994. – 386 с.
20. **Онищенко В.Ф., Мельничук В.П.** Организация и экономика частного предприятия. – К.: Наука, 1995. – С. 69.
21. **Вербова Оксана.** Західноукраїнське приватне підприємництво міжвоєнного часу. – Львів: ЛА "Піраміда". – 2001. – 187 с.
22. **Про підприємництво:** Закон України від 7.02.1991 № 698-ХІІ// Відомості Верховної Ради України. – 1991, № 14. – С. 168.